
አጠቃላይ የጽሕፈት ሥርዓትና የፊደል ዳሰሳ ትኩረት በኢትዮጵያ የፊደል ገበታ ላይ

(Ethiopic Script)

ተሾመ የኋላሸት (ዶ/ር)

አኅፅዮስ ጽሑፍ

የጽሕፈት ሥርዓት መቼ እንደተጀመረ እና የት እንደተጀመረ በትክክል ባይታወቅም፤ በጥንት ሰዎች የተሳሉ የዋሻ ውስጥ ሥዕሎች ለጽሕፈት መገኘት ምንጭ ናቸው ተብሎ ይገመታል። ለምሳሌ በሰሜን ስፔን አልታሚራ በሚባል ዋሻ ውስጥ የሚታዩ ሥዕሎችከዛሬ ሃያ ሺህ ዓመት በፊት በጥንታዊ ሰዎች እንደተሳሉና ዛሬም ድረስ እንደሚነበቡ ይነገራል። እነዚህ ሥዕሎች በወቅቱ የነበረውን የሕይወት ገፅታ የሚያሳዩ እንደሆኑም ይገመታል። ይሁን እንጂ እነዚህ ሥዕሎች ለምን ጉዳይ እንደተሳሉ የሚታወቅበት ዘዴም ሆነ መንገድ የለም፤ ምናልባትም ከመግባቢያ መሳሪያነት ይልቅ ለሥነ ወብት መግለጫ የተሳሉ ሊሆን ይችላል የሚል ግምት አለ። (Fromkin & Rodman 1993:364)።

ለዚህ ጥናታዊ ጽሑፍ መነሻ ምክንያት የሆነው ነገር በአሁኑ ጊዜ አገራችን ውስጥ ስለፊደል የተለያዩና አንዳንዴም ኢ-ስነልሳናዊ የሆኑ አመለካከቶች በስፋት ሲያንጸባርቁ ይሰተዋላል። ለምሳሌ አንዳድ ሰዎች ይህ ፊደል የኛን ቋንቋ ሊጽፍ አይችልም፤ ምክንያቱም አያጠብቅም፤ አያላላም፤ ድምጻትን አያመለክትም፤ ወዘተ. ያኛው ፊደል ግን የኛን ቋንቋ ሊጽፍ ይችላል፤ ምክንያቱም ያጠብቃል ያላላል ወዘተ. በማለት ሲከራከሩ ይሰማል። በሌላ በኩል ደግሞ አንዳንድ ሰዎች የላቲን ፊደል ለኩሽና ለአሞ ቋንቋዎች ብቻ፤ የኢትዮጵያው ፊደል ደግሞ ለሴም ቋንቋዎች ብቻ ተሰማሚና ምቹ ፊደሎች ናቸው ይላሉ። በመሰረቱ ማንኛውንም ቋንቋ በማንውም ፊደል መጻፍ ይቻላል¹። ትልቁ ጉዳይ በአንጻራዊ መልኩም ቢሆን የትኛው ፊደል ለመማር ማስተማር ሂደት አስቸጋሪ ወይም ቀላል ነው የሚለው ሃሳብ ነው። እዚህ ላይ ልናስተውል የሚገባን ነገር፤ ሁሉም የጽሕፈት ሥርዓቶች ደካማና ጠንካራ ጎን እንዳላቸው ነው። በዚህ ጽሑፍ በተለይ በአሁኑ ዘመን እየተሠራባቸው ባሉት ሦስቱ የጽሕፈት ሥርዓቶች (ቃላት፣ ቀለማዊና ንጥረ

¹ ተናባቢ ማጥበቅ ማላላት፣ አናባቢን ማርዘም ማሳጠር፣ ድምጻትን ማመልከት ወዘተ. እነዚህ ባሕርያት ላዕለ ድምጻች (supra-segmental features) ናቸው። በመሆኑም ንጥረ ድምጻዊ (alphabetic) አጻጻፍ ሥርዓት የሚጠብቀውን ተናባቢና የሚረዝመውን አናባቢ ሁለት ጊዜ በመጻፍ ሲያመለክት፤ ቀለማዊ ወይም (syllabic) አጻጻፍ ሥርዓት ደግሞ በቀለሞቹ ወይም በሆኔዎቹ ላይ የነጥብ ወይም ሌላ አይነት ምልክት በማክል ማመልከት ይችላል።

² የትኛውም ፊደል ከየትኛውም ቋንቋ ጋር የግድ የሆነና ተፈጥሮዊ ግንኙነት የለውም። ስለሆነም የትኛውንም ቋንቋ በየትኛውም አይነት ፊደል መጻፍ ይቻላል። ለምሳሌ ብዙ የአውሮፓ፣ የአሜሪካና የአፍሪካ ቋንቋዎች በላቲን ፊደል ይጠቀማሉ።

ድምጻዊ) መካከል ስላለው ችግር እና ጠቀሜታ ጠቅለል ባለና ንፅፅራዊ በሆነ መልኩ ለመዳሰስ ይሞክራል። በተለይም በኢትዮጵያ ውስጥ በስፋት በሥራ ላይ የዋሉትን የኢትዮጵያ የጽሕፈት ሥርዓትና የላቲን የጽሕፈት ሥርዓትን ዘርዘር ባለ መልኩ ለማቅረብ ይሞክራል። ጠንካራና ደካማ ጎናቸው ላይም ጥናቱ ጥቆማ ያደርጋል።

የጥናቱ ዓላማ

በአሁኑ ወቅት ስለ ፊደል በተለያዩ የቋንቋ ምሁራንና በትምህርት ሥራ ላይ የተሰማሩ የቋንቋ መምህራን እንዲሁም ከሙያው ውጭ ባሉ ግለሰቦች ጭምር በርካታ አመለካከቶች ሲንጸባረቅ ይስተዋላል። አንዳንዶቹ አመለካከቶች ኢ-ስነልሳናዊ ሲሆኑ፤ ሌሎቹ ደግሞ የስነልሳን መሠረት ያላቸው ናቸው። ይህም በመሆኑ ስለ ፊደል ያለን ግንዛቤ ብዠታ የተሞላበት ነው ማለት ያስደፍራል። በኢትዮጵያ ውስጥ በአሁኑ ወቅት ሁለት የፊደል ዓይነቶች በስፋት በስሥራ ላይ የዋሉ እንደሆነ ለማንም ግልጽ ነው። እነሱም የኢትዮጵያው ፊደል ገበታና የላቲኑ ፊደል ናቸው። ስለሆነም የዚህ ጽሑፍ ዓላማ እነዚህን ሁለት የፊደል ገበታዎች ስነልሳናዊ በሆነ መንገድ በማነፃፀርና ጠንካራና ደካማ ጎናቸውን ተጨባጭ የሆኑ ማስተጻዎችን በማቅረብ ብዠታ የሞላበትን አመለካከት እንዲጠራ በማድረግ ሲሆን፤ ተጠቃሚው ህብረተሰብ የሚስማማውን ፊደል በእውቀት ላይ የተመሰረተ ምርጫ እንዲያደርግ ለመርዳት ነው።

የጥናቱ ዘዴ

ይህን ጥናት ለማካሄድ የተለያዩ በፊደል ዙሪያ የተጻፉ ጽሑፎችን ማንበብን መሰረት ያደረገ ሲሆን፤ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ “Introduction to Language and Linguistics” የሚባለው ኮርስ በሚያስተምርበት ጊዜ በኮርሱ ውስጥ ስለ ቋንቋና የጽሕፈት ስርዓት/ፊደል አንድ ንዑስ ርዕስ ስለነበር፤ የዚህ ጽሑፍ አዘጋጅ በፊደልና በጽሕፈት ዙሪያ የተወሰነ ግንዛቤ ፈጥሮለታ። ስለዚህ የጽሑፍ አቅራቢ ይህን ጽሑፍ ለማዘጋጀት በዋናነት የተጠቀመበት ዘዴ በርዕሱ ዙሪያ የተጻፉ ጽሑፎችን ማንበብና ከማስተማር ልምድም የተገኘውን እውቀት በማቀናጀት ነው።

መግቢያ

ቋንቋ³ ለሰው ልጅ ብቻ የተሰጠ የተፈጥሮ ፀጋ ነው። ይህ ማለት በዚህ ዓለም ላይ ከሰው ልጅ በስተቀር ማንኛውም ፍጥረት ቋንቋ የለውም ማለት ነው። ይህ ማለት ግን የሰው ልጅ ከቋንቋ ጋር አብሮ ይወለዳል ማለት አይደለም። ነገር ግን የሰው ልጅ ቋንቋን የመልመድ ችሎታው አብሮት የሚወለድ ነው። በዚህ ችሎታው በመጠቀም ከውልደት እስከ አምስት ዓመት ባለው

³ ስለ ቋንቋ ጥንተ አመጣጥ ወይም አፈጣጠር እስከ አሁን ከተለያዩ መላምቶች በስተቀር ተጨባጭ የሆነ የሚታወቅ ነገር የለም። ቋንቋ ምንድን ነው የሚለውም ጥያቄ ምላሽ ያለተገኘለት በመሆኑ፤ የቋንቋ ሊቃውንት ትኩረታቸውን ወደ ቋንቋ ባሕርያትና አገልግሎቱ አድርገውታል።

ጊዜ ውስጥ ተወልዶ ባደገበት አካባቢ የሚነገረውን ቋንቋ ሰዋሰው ጠንቅቆ ይለምደዋል። ቋንቋውን በብቃትና በሚገባ ይነጋገርበታል። በዚህ ዓለም ላይ ማንም ሰው ወይም ማኅበረሰብ

ይሁነኝ ብሎ ቀመር አውጥቶ ቋንቋን አልፏል። ሊፈጥርም አይችልም። ነገር ግን ፊደልን ወይም የጽሕፈት ሥርዓትን የፈጠረው የሰው ልጅ ነው። የንግግር ቋንቋ ከጽሕፈትቋንቋ እጅግ በጣም ቀድሞ የነበረ ሲሆን፤ በአሁኑ ጊዜም በዓለማችን ላይ ፊደል ወይም የጽሕፈት ሥርዓት የሌላቸውቋንቋዎች እጅግ በጣም ብዙ ናቸው።

ለጽሕፈት መገኘት መሠረት ይሆናሉ ተብሎ የሚታሰቡት በጥንት ሰዎች የተሳሉ የዋሻ ውስጥ ሥዕሎች እንደሆኑ ይታመናል። እነዚህ ሥዕሎች በአካባቢያቸው የሚገኙትን ነገሮች፤ በሕዋ ውስጥ ያሉትን እንደ ፀሐይና ጨረቃ፤ በምናባቸው የሚፈጥሩትን ነገሮች (መናፍስት) በቀጥታ የሚወክሉ ወይም የነዚህ ነገሮች ምስሎች ናቸው። በመሆኑም ሥዕሎቹ የሚወክሏቸው ነገሮች በቀጥታ የተገናኙ ናቸው። ይህ የአጻጻፍ ሥርዓት ከዘመናዊዎቹ በተቃራኒ እያንዳንዱ ሥዕል ወይም pictogram «ፒክቶግራም»⁴ ከሚወክለው ነገር ጋር በቀጥታ የተመሳሰለና ግንኙነት ያለው ነው። ይህ ዓይነቱ የአጻጻፍ ሥርዓት ከንግግር ቋንቋነፃ ነው፤ ምክንያቱም ሥዕሎቹ በዓይን የሚታዩትንና በዓይን የማይታዩትን ረቂቅ ነገሮች ሥነልሰናዊ ስያሜ ከመወከል ይልቅ በዓይን የሚታዩትንና የማይታዩትን ረቂቆቹን ነገሮች በቀጥታ የሚያመለክቱ በመሆናቸው ነው። ይህ ማለት እነዚህ ሥዕሎች «ፒክቶግራሞች» የንግግር ቋንቋ ድምፆችን አይወክሉም ማለት ነው። ስለዚህ የሥዕሎቹ ወይም «የፒክቶግራሞች» ትርጉም በቀጥታ ከሥዕሎቹ የሚመነጭ ነው። ሥዕሎቹም ከቋንቋ ነፃ የሆኑ የመግባቢያ ምልክቶች ናቸው። ስለሆነም ሁሉም ሰው በአንድ ዓይነት መንገድ ይረዳቸዋል። አንዳንድ የሥዕላዊ አጻጻፍ ሥዕሎች ወይም «ፒክቶግራሞች» በዚህ ዓለም የሚኖሩ ሰዎች ሁሉ የሚጠቀሙበት የመግባቢያ ሥርዓት በመሆን እያገለገሉ ይገኛሉ። አፍሪካውያን፤ አሜሪካውያን፤ አውሮፓውያን፤ በአጠቃላይ የሁሉም ዓለም ሕዝቦች «ፒክቶግራሞችን» ይጠቀማሉ። ለምሳሌ በአሁኑ ወቅት «ፒክቶግራሞች» የዓለም አቀፍ የመንገድ ምልክቶችን ማመልከቻ ሆነው በተለየ የዓለም ክፍሎች ሲሠራባቸው ይሰተዋላል Fromkin & Rodman(1993:365)።

ከጊዜ በኋላ አንዳንድ «ፒክቶግራሞች» የሚወክሉትን ሥዕል ትርጉም ብቻ ሳይሆን፤ ተጨማሪ ትርጉምና ሐሳብን እንዲያንፀባርቁ ሲደረግ የጽሕፈት ሥርዓቱ ወደ ሐሳባዊ የአጻጻፍ ሥርዓት አደገ። ይህ ማለት ለምሳሌ የፀሐይ ሥዕል «ፒክቶግራም»⁴ ፀሐይ የሚለውን ትርጉም ብቻ ሳይሆን ቀን፤ በርሃን፤ ሙቀት የሚሉትን ሐሳቦች ሲይዝወደ ሐሳባዊ አጻጻፍ (ideographic writing) አደገ ማለት ነው Fromkin & Rodman(1993:366)።

የጽሕፈት ሥርዓት እድገት ሒደትን በተመለከተ ብዙ መረጃ የተገኘው በሜሶፖታሚያ አካባቢ ይኖሩ በነበሩ ሱሜራውያን የሚባሉ ሕዝቦች አማካኝነት ነው። ከዛሬ አምስት ሺህ ዓመት በፊት ጥለዋቸው በሄዱት ስፍር ቁጥር በሌላቸው በሸክላ ላይ የተፃፉ የንግድ፤ የግጥም፤ የጸሎት፤

⁴ በሥዕላዊ የጽሕፈት ሥርዓት ሐሳብን ወይም መልእክትን ለማስተላለፊያ የምንጠቀምበት ሥዕላዊ ምልክት ፒክቶግራም ይባላል።

የምሳሌአዊ ንግግሮች መዛግብት ያካተቱ «ክሌይ ታብሌቶች» clay tablets አማካኝነት ነው። የሱሜራውያን የጽሕፈት ሥርዓት «ኩኒፎርም» በመባል የሚታወቅ ሲሆን፤ በጽሕፈት ሥርዓት ታሪክም አንጋፋው እንደሆነ ይነገራል። በዚህ ዘመን አካባቢ የግብፁ «ሂሮግራፊ» በመባል የሚታወቀው የጽሕፈት ሥርዓት ግብፁ ውስጥ ይሠራበት እንደነበረም ይነገራል Fromkin & Rodman (1993:366)።

1. ስለ ፊደል አንዳንድ ነጥቦች

- ፊደል ማለት ማንኛውም በዓይን የሚታይ ወይም በእጅ የሚዳሰስ ምልክት (ቅርፅ) ሆኖ የንግግር ድምጽን (ንጥረ ድምፅ)፤ የንግግር ድምጾችን ቅንጅት (ቀለምን) ወይም ቃልን የሚወክል ነው። እነዚህ ምልክቶች ከሚወክሉት የንግግር ድምጾች ጋር የግድ የሆነ ተፈጥሮዊ ግንኙነት የላቸውም። ይህም ማለት ግንኙነቱ ዘፈቀዳዊና የስምምነት ጉዳይ ነው። ለምሳሌ በአማርኛ ቋንቋ «ውሻ» የሚለው ቃል እና እንሰሳው የግድ የሆነ ተፈጥሮዊ ግንኙነት የላቸውም። በዚህም ምክንያት ይህ እንሰሳ በአሮምኛ «ሰሬ»፤ በሐረሪ «ቡቺ» በእንግሊዘኛ «ዶግ» በጣሊያኛ «ካኔ» ወዘተ. ይባላል። በቀለም ደረጃ ስንመለከተው ደግሞ «ውሻ» በሚለው ቃል ውስጥ የሚገኙት «ው» እና «ሻ» የሚባሉት ቀለሞች አሁን ከምናውቀው ወይም ከምንሰማው የቀለም ድምፅ ሌላ ማንኛውንም ዓይነት የቀለም ድምፅ ሊወክሉ ይችላሉ።
- ፊደል በቁጥር የተመጠነ፤ ለመማር ማስተማር ቀላል የሆነ፤ ከቋንቋው ንጥረ ድምጾች ጋር በትክክል የሚገጥም መሆን አለበት። ይህም ማለት ፊደሉ በቋንቋው ውስጥ የሚገኙትን ያናባቢና የተናባቢ ንጥረ ድምጾች በትክክል የሚወክል መሆን አለበት። ፊደሉ ላይ የተለያዩ የስነ-ድምፅ ባሕርያትን ለማመልከት፤ የተለያዩ ምልክቶች መቀጣጠል የለባቸውም። ምክንያቱም ፊደል የንግግር ድምፅ ወኪል እንጂ ሙሉ ለሙሉ ንግግርን የሚተካ ስላልሆነ፤ እንደውም ብዙውን ጊዜ ለንባብ እንደ ፍንጭ ሰጪነት ስለሚያገለግል ነው። ይህም ማለት አንድን ጽሑፍ የሚያነብ ሰው በጽሑፉ ውስጥ የሚገኙትን እያንዳንዱን ፊደል እየቆጠረ ሳይሆን የሚያነበው፤ አንድን ሀረግ ወይም ዓረፍተ ነገር ባአንድ እይታና በአንድ ትንፋሽ በማንበብ ነው።
- ፊደል ገቢታው ከጽሕፈት ሥርዓቱ ጋር የሚገጥ መሆን አለበት። ይህም ማለት አንድ ተማሪ ፊደሉን ቆጥሮ ወይም አጥንቶ ከጨረሰ በኋላ፤ በዚህ ፊደል ተገጣጥመው የተጻፉትን ማንኛውንም ጽሑፍ ያለ ምንም ችግር ያነበዋል ማለት ነው። በሌላ አነጋገር ተማሪው የተጻፈውን ጽሑፍ ልክ እንደተጻፈው የሚያነብበትና ልክ እንደ ሰማው የሚጽፍበት ፊደል ማለት ነው። በጽሕፈት ሥርዓቱ ውስጥ የማይነበብ ወይም ድምፅ አልባ (silent) ፊደል መኖር የለበትም። እንደዚህ ዓይነቱ ፊደል ለመማርና ማስተማር ቀላል ስለሚሆን ተመራጭ ይሆናል። ይህንን ሥርዓት የሚያሟላው የፊደል ዓይነት ቀለማዊ የፊደል ገቢታ ነው።

- ፊደሎች በድምፅ ሊባሉ ወይም ሊጠሩና ሊሰሙ የሚችሉ መሆን ይኖርባቸዋል። ይህም ማለት ተናባቢ ንጥረ ድምፆች በተለይም እግድ ንጥረ ድምፆች በድምፅ ሊባሉ ወይም ሊጠሩና ሊሰሙ አይችሉም። ስለዚህ ለመጠራት የግድ አናባቢ ንጥረ ድምፅ አበሮ መምጣት አለበት። ለምሳሌ እግድ ተናባቢ ንጥረ ድምፅ /b/ ስትጠራ /bi/ ተብላ ነው፤ ይህም ማለት የተናባቢ ንጥረ ድምፅ /b/ እና የአናባቢ ንጥረ ድምፅ /i/ ጥምረት ናት። ስለሆነም /b/ የምትወክለው አንድ ነጠላ ተናባቢ ንጥረ ድምፅን ሳሆን አንድ ተናባቢ ንጥረ ድምፅና /b/ አንድ አናባቢ ንጥረ ድምፅን /i/ በአንድ ላይ በጥምረት የያዘች ነች።
- ጥሩ ፊደል የምንለው በተናጋሪው ማህበረሰብ ዘንድ ተቀባይነት ያለውና መሰረታዊ የስነ-ልቦና መርሆች በአብዛኛው ያሟላ መሆን አለበት። ፊደሉ በቋንቋው ልዩልዩ ቀበልኛዎች ውስጥ የሚገኙትን የተለዩ ድምፆች ያካተተ መሆን ይገባዋል። በተቻለ መጠን ሰፊ የጠቀሜታ አድማስ ያለውንና የጋራ መግባቢያ የሆነውን የአካባቢውን ቋንቋ የጽሕፈት ሥርዓት የተከተለ መሆን ይገባዋል። ይህ ደግሞ ቀደም ብሎ በዚህ ቋንቋ ማንበብ የሚችሉ የራሳቸውን ቋንቋ ጽሕፈት ሥርዓት በቀላሉ እንዲያነቡት ይረዳቸዋል።
- በአጠቃላይ ጥሩ ፊደል የምንለው አምስቱን የጥሩ ጽሕፈት ሥርዓት መርሆች በሙሉ ወይም በአብዛኛው የሚያሟላውን ነው። እነዚህም መርሆዎች 1ኛ. ትክክለኝነት (Accuracy)፣ 2ኛ. ተለዋዋጭ ያልሆነ (Consistency) 3ኛ. ምቹነት (Convenience) 4ኛ. ተመሳሳይነት ወይም ተገጣጣሚነት (Conformity) እና 5ኛ. ተቀባይነትና ተስማሚነት (Acceptability and Agreement) ናቸው።
- የመጀመሪያው መርህ “ትክክለኝነት (Accuracy)” ማለት የጽሕፈት ሥርዓቱ የቋንቋውን ድምፅ ሥርዓት በትክክል የሚያንፀባርቅ መሆን አለበት። ይህ ማለት እያንዳንዱ ንጥረ ድምፅ ከሌላው ልዩ በሆነ መንገድ መፃፍ አለበት።
- የሁለተኛው መርህ ተለዋዋጭ ያልሆነ (Consistency) ማለት አንድ ንጥረ ድምፅ ሁልጊዜ በአንድ አይነት ፊደል ወይም ምልክት ብቻ መፃፍ አለበት። ይህም ማለት የንግግር ድምፅና ፊደሉ ወይም ምልክቱ አንድ ለአንድ የሆነ ውክልና ያለው መሆን ይኖርበታል።
- የሦስተኛው መርህ ምቹነት (Convenience) ማለት ማንኛውም ልዩ የሆነ በፊደሉ ላይ የሚታከል ምልክት በቀላሉ ሊተየብ የሚችልና በጽሕፈት መኪና ወይም በኮምፒውተር ኪቦርድ ላይ ሊመታ የሚችል መሆን አለበት።
- አራተኛው መርህ ተመሳሳይነት ወይም ተገጣጣሚነት (Conformity) ማለት በተቻለ መጠን ሰፊ የጠቀሜታ አድማስ ያለውና የጋራ መግባቢያ በመሆን በማገልገል ላይ

ያለውን የአካባቢ ቋንቋ ጽሕፈት ሥርዓት መከተል ያስፈልጋል። ይህም ማለት የሚቀረፀው ፊደልና የጽሕፈት ሥርዓት ከጋራ መግባቢያ ቋንቋ ጋር ተገባጣሚ መሆን አለበት።

- አምስተኛው መርህ ደግሞ ተቀባይነትና ተስማሚነት (Acceptability and Agreement) የሚለው ሲሆን፤ ይህም ማለት ሀሳቡ (the proposal) ፍላጎት ላላቸው የአካባቢው አመራሮችና ለሌሎች የአካባቢው ነዋሪዎች ለውይይት ማቅረብ ከስምምነት ላይ ሊያደርስ ይችላል።

2. የጽሕፈት ዓይነቶች

ከፍ ብሎ እንደተገለፀው በዓለም ውስጥ አምስት ዋና ዋና የጽሕፈት ዓይነቶች እንዳሉ ይታወቃል፡ ፡ እነሱም፤ ሥዕላዊ፤ ሐሳባዊ፤ ቃላዊ፤ ቀለማዊ፤ ንጥረ ድምጻዊ ናቸው። የመጀመሪያዎቹ ሁለት የአጻጻፍ ዓይነቶች “ቅድመ የጽሕፈት ሥርዓቶች” በመባል ይታወቃሉ። “ቅድመ የጽሕፈት ሥርዓት” የሚለው አገላለጽ መደበኛ ወይም እውነተኛ የአጻጻፍ ሥርዓት ያለመሆናቸውን ያስረዳል። ይህ ማለት እነዚህ ምልክቶች ወይም ሥዕሎች እንደ ፊደል በሥርዓት ተደርድረውና ተገባጥመው ስለማይገኙና ስለማይነበቡ ነው። እነዚህ የጽሕፈት ዓይነቶች መልዕክት የሚያስተላልፉት በሥዕሎች አማካኝነት ነው። እንደ ፊደል ሥርዓት ባለው መንገድ ተገባጥመው ወይም ተደርድረው ሐሳብ መግለጫ የሆነ ሀረግ ወይም አረፍተ ነገር መመስረት አይችሉም።

ሦስቱ የአጻጻፍ ዓይነቶች ማለትም ቃላዊ፤ ቀለማዊና ንጥረ ድምጻዊ አጻጻፎች እውነተኛ ወይም ዘመናዊ የጽሕፈት ሥርዓት በመባል ይታወቃሉ። እነዚህ የጽሕፈት ሥርዓቶች ዘመናዊ ወይም እውነተኛ የጽሕፈት ሥርዓት የተባሉበት ምክንያት፤ ፊደሎቹ ወይም ምልክቶቹ የንግግር ድምጾችን ወይም ቃላትን በመወከል፤ በሥርዓት ተደርድረውና ተቀናጅተው ስለሚጻፉና ስለሚነበቡ ነው። በዚህ ጥናታዊ ጽሑፍ ትኩረት የተሰጣቸው የጽሕፈት ሥርዓቶች፤ ሦስቱ ናቸው። የተኩረቱ ምክንያት በአሁኑ ዘመን በዓለም ላይ በስፋት በሥራ ላይ የዋሉ በመሆናቸው ነው።

2.1 ቃላዊ የአጻጻፍ ሥርዓት

ቃላዊ የአጻጻፍ ሥርዓት የምንለው አንድን ቃል ወይም ሐሳብ በአንድ ምልክት ወይም ሥዕል የመወከል ዘዴ ነው። የዚህ ዓይነቱ የአጻጻፍ ሥርዓት የሚጠቀሙ ማኅበረሰቦች በቋንቋቸው ውስጥ የሚገኙትን የተለያዩ ቃላት በተለያዩ ምልክቶች ወይም «ሎጎግራሞች» ይወክላሉ። ይህም ማለት በቋንቋው ውስጥ የሚገኙትን ስፍር ቁጥር የሌላቸውን ቃላት በሙሉ በተለያዩ ምልክቶች («ሎጎግራሞች») መጻፍ ወይም መወከል ማለት ነው። ቻይና የዚህ ዓይነቱን የአጻጻፍ ሥርዓት

ከሚጠቀሙ አገሮች መካከል በግምባር ቀደምትነት ትጠቅሳለች። በቻይንኛ የተጻፈን ጋዜጣ ለማንበብ ቢያንስ አምስት ሺህ ምልክቶችን ጠንቅቆ ማወቅ ይጠይቃል። ከፍተኛ ትምህርትን ለመከታተል ደግሞ ከዚህ የበለጠ-በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ምልክቶችን ወይም ፊደሎችን ማወቅ ግድ ይላል። ቃላዊ የአጻጻፍ ሥርዓት በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ምልክቶችን ወይም «ግራፊሞችን» ስለሚጠቀም ከመማር ማስተማር ሂደት አኳያ ሲታይ እጅግ በጣም አስቸጋሪ እንደሚሆን መገመት ይቻላል።

2.2 ቀለማዊ የአጻጻፍ ሥርዓት

ቀለማዊ የአጻጻፍ ሥርዓት የምንለው-አንድ ቀለም (syllable) በአንድ ምልክት ወይም «ግራፊም» የሚወከል የአጻጻፍ ሥርዓት ነው። ቀለም ማለት ደግሞ የአንድ አናባቢ ድምጽ ብቻ ወይም የአንድ ተናባቢና የአንድ አናባቢ ድምጽ ጥምረት ነው። የዚህ ዓይነቱን የአጻጻፍ ሥርዓት ከሚጠቀሙ ቋንቋዎች መካከል ቼርኪ እና የኢትዮጵያው ፊደል (Ethiopic syllabic) ተጠቃሽ ናቸው። በዚህ የጽሕፈት ሥርዓት ውስጥ ያሉት «ግራፊሞች» እያንዳንዱን ተናባቢ ድምጽ ከአናባቢ ድምጽ ጋር በማጣመር ወይም አንድ አናባቢ ድምጽ ብቻውን አንድ ቀለምን (syllable) ይወክላል። በዚህ ዓይነቱ የአጻጻፍ ሥርዓት የሚጠቀሙ ቋንቋዎች ዲቫንጋሪ ለምሳሌ በተናባቢ ድምጾቹ ላይ የአናባቢ ቅጥያዎችን በማከል ቀለምን ያመለክታሉ። ይህም ማለት አናባቢዎቹ ራሳቸውን የቻሉ ፊደሎች ወይም «ግራፊሞች» ሳይሆኑ በተናባቢ ፊደሎች ላይ የሚታከሉ ናቸው። ፡ በሌላ በኩል ደግሞ ራሳቸውን የቻሉ የአናባቢ ፊደሎችም አሏቸው። ስለዚህ ዲቫንጋሪ ሁለት ዓይነት አናባቢዎች አሉት ማለት ነው። ይኸውም አንደኛው ራሳቸውን ችለው የሚቆሙ አናባቢዎችና ሁለኛው ደግሞ በቅጥያ መልክ የሚቀጠሉ አናባቢዎች ማለት ነው።

በተመሳሳይ ሁኔታ የኢትዮጵያው ፊደል (Ethiopic syllabic) የተመለከትን እንደሆን ተናባቢዎችና አናባቢዎች በአንድነት በመዋሐድና አናባቢዎቹ ራሳቸውን የቻሉ «ግራፊሞች» ወይም ፊደሎች ሆነው እናገኛቸዋለን። እነሱም ኧ፤ ኡ፤ ኢ፤ ኣ፤ ኤ፤ እና ኦ ናቸው። ተናባቢዎች እንደ አናባቢዎቹ ለብቻ ተነጥለው ራሳቸውን ችለው አይቆሙም። ይህም ማለት በኢትዮጵያ ፊደል (Ethiopic syllabic) ቀለም ወይም (syllable) የተነባቢና የአናባቢ ፍጹም ውሕደት ስለሆኑ ተነባቢዎችን ለይቶ ማመልከት ቀላል አይደለም።

ሆኖም አንዳንድ የሥነ-ልቦና ምሁራን በተለምዶ የሚጠቀሙበት ተነባቢን ከአናባቢ ለይቶ የማመልከት ዘዴ አለ። ይኸውም ሳድሱን ሆሄ በመጠቀም ነው። ለዚህም ምክንያቱ ሳድስ አናባቢ ብዙውን ጊዜ በተለይ በቃል መጨረሻ ሲመጣ የአናባቢ ድምጹ ስለማይሰማ የሳድስን ድምጽ የሚወክሉትን ፊደሎች እንደ ተናባቢ በመቆጠር ነው። እዚህ ላይ ልናስተውለው የሚገባን በኢትዮጵያው ፊደል ገበታ (Ethiopic syllabic) መሠረት እያንዳንዱ «ግራፊም» ወይም ፊደል ሁሌም የሚወከለው ቀለምን (syllable) ብቻ መሆኑን ነው። ይህም በመሆኑ ፊደሎቹን ወይም «ግራፊሞች»ን ለማስተማር ቀላልና ምቹ ሆነው እናገኛቸዋለን። ይህም ማለት አንድ ተማሪ አንዴ ፊደሎቹን ካጠናና ከለየ በኋላ በዚህ ፊደል የተጻፈን ማንኛውንም ጽሑፍ ያለምንም ችግር አቀላጥፎ ያነበዋል። ይህም ማለት የፊደል ገበታውና የጽሕፈት ሥርዓቱ ሙሉ ለሙሉ ይጣጣማሉ እንደ ማለት ነው።

የቀለማዊ አጻጻፍ ሥርዓት የሚጠቀሙ የፊደላቸው ብዛት የሚወሰነው በቋንቋዎቹ ውስጥ ባሉት የተናባቢና የአናባቢ የንጥረ ድምጾች ብዛት ነው። ለምሳሌ በአንድ ቋንቋ ውስጥ 30 ተናባቢና 6 አናባቢ ንጥረ ድምጾች ቢኖሩት በጠቅላላው 180 ፊደሎች ወይም «ግራፊዎች» (30x6= 180) ይኖሩታል ማለት ነው። ይህም ማለት እያንዳንዱ ተናባቢ ንጥረ ድምጽ በሰባቱም አናባቢ ንጥረ ድምጾች እየተዋሐደ ስለሚጻፍ 30 ተናባቢ ንጥረ ድምጾች በ6 አናባቢ ንጥረ ድምጾች ሲባዙ በጠቅላላው 180 የተለያዩ ቅርጽ ያላቸውን ፊደሎች ይፈጥራሉ።

የኢትዮጵያው ፊደል ገበታ ከሌሎች ቀለማዊ አጻጻፎች ለየት ያለ ባህሪ አለው። ይኸውም አንደኛ አናባቢዎቹ ራሳቸውን ችለው በሚቆሙ ፊደሎች ሊወከሉና አልፎ አልፎም ከሌሎች ፊደሎች ጋር ተደባባቀው በጽሑፍ ውስጥ ሊገቡ ይችላሉ። ለምሳሌ ኢትዮጵያ፣ አስፈላጊ፣ ኡኡታ፣ ኤሊ በሚሉት ቃላት ውስጥ «ኡኡታ» ከሚለው ቃል በስተቀር በሁሉም ቃላት መነሻ ላይ ብቻ ይገኛሉ። «ኡኡታ» በሚለው ቃል ውስጥ በቃሉ መነሻና መሀል ላይ «ኡ» የምትባለውን አናባቢ እናገኛለን። ይህም ማለት የአናባቢዎቹ ስርጭት አስቀድሞ የሚታወቅ በመሆኑ እንደ ንጥረ ድምፅ ሊቆጠሩ አይችሉም። ሁለተኛ እያንዳንዱ ፊደል ወይም «ግራፊዎ» የተናባቢና የአናባቢ ውሑድ በመሆኑና ተለያይቶ ባለመጻፉ የአናባቢ ምልክቶቹን እንደ ቅጥያ አድርጎ መውሰድ አይቻልም። በሌላ በኩል ደግሞ ፊደሎቹ በፊደል ገበታው ላይ በፊደል ተራቸው ተደርድረውና በየረድፉ የሚገኙት ፊደሎች በሰባቱም አናባቢዎች ተራብተው ሲታዩ መሠረታዊ ቅርጻቸውን እምብዛም ሳይለውጡ፣ የአናባቢ ቅርጾችን በያንዳንዱ ፊደል ላይ ለይቶ ማመልከት ይቻላል። ይህ ባሕርይ ግን በሌሎች ተመሳሳይ የጽሕፈት ሥርዓት ባላቸው ቋንቋዎች አይስተዋልም። ይህ ባሕርይ የኢትዮጵያን ፊደል ገበታ ለመማርና ለማስተማር በጣም ቀላልና ምቹ ያደርገዋል።

ይህም ማለት ተማሪው የኢትዮጵያን ፊደሎች ሲማር ወይም ሲያጠና በፊደሎቹ መካከል ያለውን ዝምድና በማስተዋል በቀላሉ ፊደሎቹን መለየት ይችላል። በፊደል ገበታው ላይ የሰፈሩት ፊደሎች ስማቸው በጽሕፈት ስርዓቱ ውስጥ ስለማይለወጥ እነዚህ ፊደሎች ተገጣጥመው በሚጻፉበት ጊዜ የንባብ ችግር አያጋጥምም። ስለሆነም አንድ ተማሪ የግዕዙን ወይም የኢትዮጵያውን ፊደል ከለየ በቀላሉ ያለምንም ችግር ማንበብና መጻፍ ይችላል ማለት ነው። ይህም ማለት ተማሪው አንደ ሰማው የሚጽፍበትና እንደተጻፈውም የሚያነብበት የፊደል ገበታ ነው ማለት ይቻላል።

2.3 ንጥረ ድምጻዊ (ፊደላዊ) የአጻጻፍ ሥርዓት

ንጥረ ድምጻዊ ወይም ፊደላዊ የአጻጻፍ ሥርዓት የሚባለው አንድን ንጥረ ድምጽ በአንድ ምልክት ወይም ፊደል የሚወክል ነው። ንጥረ ድምፅ የምንላቸው ደግሞ በቋንቋው ውስጥ የሚገኙትን አናባቢና ተናባቢ ንጥረ ድምጾችን ነው። የዚህ አጻጻፍ ሥርዓት ትክክለኛ ምሳሌ የሚሆነው «አይ.ፒ.ኤ» ወይም ኢንተርናሽናል ፎኔቲክ አልፋቤት በመባል የሚታወቀው የፊደል ገበታ ነው። ይህን የፊደል ገበታ የፈጠረው የ«ዓለም አቀፍ ፎኔቲክ ማህበር» በመባል የሚታወቀው ተቋም ነው። በሥነ-ልሳን መርሕ መሠረት አንድ ንጥረድምጽ አንድ ምልክት ወይም ፊደል የሚለውን ጽንሰ ሐሳብ በትክክል የሚያሟላ የአይ.ፒ.ኤ ፊደል ገበታ ነው። አይ.ፒ.ኤ የዓለም ቋንቋዎችን

⁵ በሳድስ ፊደሎች መካከል ያለው በቅርጽ የመመሳሰል ነገር እምብዛ አይታይም።

ንጥረ ድምጾች በሙሉ ይወክላል ተብሎ ይገመታል። ይህ የፊደል ገበታ የማንም ቋንቋ የግል ፊደል አይደለም። ነገር ግን ለሁሉም የዓለም ቋንቋዎች ድምጻ ልሳናትን ማጥኛ መሳሪያ ሆኖ ያገለግላል። ይህም በጽሕፈት ታሪክ ውስጥ የሥነ-ልቦናን መርሕ በሚገባ ያሟላ ብቸኛ የፊደል ገበታ ነው ማለት ይቻላል።

የንጥረ ድምጻዊ ወይም ፊደላዊ አጻጻፍ ሥርዓት ተጠቃሚ ከሆኑት ቋንቋዎች መካከል የእንግሊዝኛ ቋንቋ ቀዳሚ ተጠቃሽ ነው። በዚህ የአጻጻፍ ሥርዓት እያንዳንዱ ተናባቢና አናባቢ ድምጽ በተናጠል የሚወክሉበት ነው። እዚህ ላይ ልናስተውል የሚገባን ነገር በተለይ እግድ ተናባቢዎች ያለ አናባቢ ሊባሉ ወይም ሊጠሩ አይችሉም። ለምሳሌ /b/ የምትባለው ተናባቢ ንጥረ ድምጽ በፎኔቲካዊ አገላለጽ፣ ከናፍራዊ ነዛሪ እግድ ንጥረ ድምፅ በመባል ነው የምትገለጸው። ይህም የሚሆነው በአይ.ፒ.ኤው ፊደል ገበታ መሠረት ነው። ነገር ግን በእንግሊዝኛ ይህች ፊደል ስትጠራ /bi/ ተብላ ነው። አጠራራዊ /bi/ ከሆነ በዚህ አጻጻፍ ሁለት ፊደሎች ሲሆኑ ፊደል ገበታው ግን በአንድ ፊደል /b/ ብቻ ተወክላለች። ይህም የሚያሳየን በፊደል ገበታው ላይ ያለች /b/ በአጠራራ መሠረት /bi/ የሚለውን ቀለም ወክላለች ማለት ነው። ለብቻዋ ልትጠራ አትችልም። ስለዚህ እንደ /b/ ያሉ ተናባቢዎች ሊባሉ ወይም ሊጠሩ ካልቻሉ ምን ተብሎ ለጀማሪዎች ፊደል ማስቆጠር ይቻላል? ታዲያ ይህ በሆነበት ሁኔታ እነዚህን ተናባቢዎች በፊደል ገበታ ውስጥ አካቶ ለማስተማር እጅግ አዳጋች ጉዳይ መሆኑ ግልጽ ነው። ይህም በመሆኑም በመማር ማስተማር ሂደት ላይ ከፍተኛ ችግር ይፈጥራል።

የዚህ ዓይነቱ የፊደል ገበታ ከአጻጻፍ ሥርዓቱ ጋር በአብዛኛው አይገጥምም። ይህም በመሆኑ በዚህ ዓይነቱ የጽሕፈት ሥርዓት ማንበብና መጻፍ እጅግ ፈታኝ ሆኖ እናገኘዋለን። ይህም ማለት ፊደሉን ማወቅ ወይም መማር በእንግሊዝኛ የሚጻፉ ቃላትንም ሆነ አረፍተ ነገሮችን ሁለጊዜ በሚገባ ለማንብ የሚያስችል አይደለም።

የጽሕፈት ሥርዓት ለሰው ልጅ እድገትና ሥልጣኔ ከፍተኛ አስተዋጾ እንዳለው አጠያያቂ አይደለም። «በቃል ያለ ይረሳል፣ በጽሑፍ ያለ ይወረሳል» እንደሚባለው፣ የሰው ልጅ አዕምሮ መረጃዎችንና ዕውቀትን የመያዝ አቅሙ ውሱን ከመሆኑም በላይ ከጊዜ ብዛት የያዘውን መረጃና ዕውቀት ቀስበቀስ የመርሳት ችግር አለው። የጽሕፈት ሥርዓት መኖር እነዚህን ችግሮች መፍታት አስችሎታል። የሰው ልጅ ታሪኩን፣ ዕውቀቱን፣ ሥነ-ፅሑፉን፣ ባህሉን፣ ልማዱን፣ ወጉን፣ እምነቱን፣ ወዘተ. በጽሑፍ በመሰነድ ከትውልድ ወደ ትውልድ የማስተላለፊያ መሳሪያው ጽሕፈት ነው። ቀልጣፋና ለመማር ማስተማር ሥራ ቀላል የሆነ የጽሕፈት ሥርዓት ለእድገትና ሥልጣኔ ያለው ሚና እጅግ ከፍተኛ ነው። ፊደል ወይም ጽሕፈት የሥልጣኔ ምልክትና የማንነት መገለጫ ተደርጎም ይታያል። ማንኛውም ማህበረሰብ ለረጅም ጊዜ ያካበተውን የሥነ-ጽሑፍ ቅርሶን፣ የባህል እሴቶቹን፣ ታሪኩን ወዘተ. ለቀጣዩ ትውልድ ማስተላለፍ የሚችለው በጽሑፍ ነው። ስለሆነም የትኛውም ማኅበረሰብ ለረጅም ጊዜ የተጠቀመበትንና የለመደውን ፊደል ወይም የጽሕፈት ሥርዓት ለመለወጥ ወይም ለማሻሻል ፈቃደኛ አይሆንም። ምክንያቱም ለረጅም ጊዜ ሲጠቀምበት በቆየው ፊደል ብዙ የሥነ-ጽሑፍ ቅርሶች ስለሚኖረውና፣ ይህን ሁሉ የሥነ-ጽሑፍ ቅርሶች ለመለወጥ አስቸጋሪ ስለሚሆንም ጭምር ነው።

3. የኢትዮጵያው ፊደል (የግዕዝፊደል) ምንነትና አመጣጥ

የግዕዝ ወይም የኢትዮጵያ ፊደል ከደቡብ አረቢያ ሳባዊያን በሚባሉ የሴም ሕዝቦች አማካኝነት ወደ ሴሜኑ የኢትዮጵያ ግዛት የዛሬ 2500 ዓመት አካባቢ ይዘውት እንደገቡ ይነገራል። በዚህም የተነሣፊደሉ የሳባ ፊደል ይባላል። የሳባው ፊደል በአጻጻፍ ሥርዓቱ ቀለማዊ ቢሆንም በየፊደሉ ውስጥ ያለው አናባቢ እንደሚጠበቀው የሚያመለክተው የተለያዩ አናባቢዎች ሳይሆን አንድ አናባቢ ምልክትን ብቻ ነበር፤ እርሱም “𐩦” ነው ። ይህም ማለት በግዕዙ ፊደል ወይም በመጀመሪያው እረድፍ ላይ ባሉት ፊደሎች ብቻ መጻፍ ማለት ነው። ለምሳሌ ካሳ መጣ ለማለት ከሰ መጠ ተብሎ ይጻፍ ነበር። ይህን እንደሚፈለገው አድርጎ ለማንበብ የሚቻለው በልምድና የቃላቱንና የምላዶቹን አገባብ በማየት ነው። ከብዙ ጊዜ በኋላ ግን እያንዳንዱ ተናባቢ በግዕዙ አናባቢ “𐩦” ብቻ ሳይሆን በሌሎቹም ማለትም በስድስት የተለያዩ ቅርጽ ባላቸው አናባቢዎች እንዲጻፉ አድርጓል። ይህም ማለት ከግዕዝ እስከ ሳብእ ባሉ በአጠቃላይ በሰባት አናባቢዎች በማራባት ሊጠቀሙባቸው ችሏል። ባዩ (1992:20)

ግዕዝ ፊደሉን ከሳባ ሲወርስ እንዳለ ሳይሆን ለራሱ የሚያስፈልጉትን ብቻ በመምረጥና በወሰዳቸውም ፊደሎች ላይ መጠነኛ ማሻሻያዎችን በመጨመር ነው። በዚህም መሠረት የሳባ ፊደሎች ብዛት 29 ሲሆኑ፤ ግዕዝ ከእነዚህ ውስጥ ለራሱ የሚያስፈልጉትን 24 ፊደሎች ብቻ ነው መርጦ የወሰደው። ከእነዚህ በተጨማሪ ሁለት ፊደሎችን ማለትም ጳን እና ጥን ከግሪክ እንደወሰደ ይነገራል። ግዕዝ የአረፍተ ነገር አጻጻፍ አቅጣጫውንም በመቀየር፤ ማለትም የሳባ ቋንቋ አረፍተ ነገር አጻጻፍ ከቀኝ ወደ ግራ እንደገና ደግሞ ወደ ቀኝ ነበር። ግዕዝ የዚህን ዓይነቱን የአጻጻፍ አቅጣጫ በመቀየር አፃፃፉን ከግራ ወደ ቀኝ ቀይሮታል። ባዩ (1992:20)

እንግዲህ ከዚህ በላይ እንደተመለከትነው ግዕዝ ፊደሉን ከሳባ ሲወስድ እንዳለ ሳይሆ የተለያዩ ለውጦችን በማደረግና የሚያስፈልጉትን ተጨማሪ ፊደሎችም ከግሪክ በማከል ጭምር መሆኑ ተገልጿል። ስለዚህ ይህን የፊደል ገበታ ስንመለከት ከሳባው ፊደል ገበታ ባያሌው የተለወጠ ሆኖ እናገኛለን። ስለሆነም ይህ ፊደል በሳባ ፊደል ላይ የተመሠረተ የግዕዝ ፊደል ነው ማለት ይቻላል። ይህም በመሆኑ አንዳንድ አንዳንድ ሰዎች ፊደሉን የሳባ ፊደል እያሉ ሲጠሩት ይሰማል። ይህ አጠራር ግን ትክክል አይደለም።

ግዕዝ የሳባን ፊደል ወርሶ የራሱን ፊደል እንደፈጠረና የጽሑፍ ቋንቋ ለመሆን እንደበቃ ሁሉ፤ እርሱም በተራው ፊደሉን ለሌሎች የኢትዮጵያ ቋንቋዎች እንዳወረሰ ይታወቃል። ለምሳሌ አማርኛ፤ ትግርኛ፤ ስልጢኛ፤ ከስታንኛና ሌሎችም የኢትዮጵያ ቋንቋዎች የግዕዝን ፊደል ይጠቀሙበታል። አማርኛ ፊደሉን ከግዕዝ ሲወስድ ለራሱ የሚያስፈልጉትንና ተገቢውን ማስተካከያ አድርጎ ሳይሆን እንዳለ እንደወሰደ ይታወቃል። ይህንን በተመለከተ ባዩ (1992:21-22)Bender (1976)ን ጠቅሶ እንደሚከተለው አስቀምጦታል።

⁶ ከዚህ በተቃራኒው ሳባዊያንና ፊደሉም ከወጭ የመጡ ሳይሆን እዚህ ኢትዮጵያ ውስጥ የነበሩ፤ መሆናቸውን አስረሰ በመጻፋቸው ውስጥ ገልጸውታል። አስረሰ (1951:10-11)
⁷ ለዝርዝር መግለጫው ባዩ (1992:20) ይመልከቱ።

ግዕዝ የሳባን ፊደል ወስዶ የጽሑፍ ቋንቋ ለመሆን እንደቻለ ሁሉ አማርኛም ለጽሑፍ የበቃው የግዕዝን ፊደል በመውሰድ ነው። ይሁን እንጂ አማርኛ እንደ

ግዕዝ የሚጠቅሙትን ፊደሎች ብቻ መርጦ አልወሰደም። 26ቱንም እንዳሉ ነው የወሰዳቸው። ከእነዚህም መካከል ዛሬ ትርፍ ፊደል የምንላቸው እንደ ሀሐኅ፤ ሰሠ፤ ጸፀ፤ ወዘተ ያሉት ይገኛሉ። ፊደሎቹን እንዳሉ እንዲወስድ ያደረገው የቤተ ክህነትና የቤተ መንግሥት ተፅዕኖ እንደነበረ ይነገራል። ግዕዝ ከንግግር ቋንቋነት ወጥቶ በቤተ ክህነት አካባቢ ብቻ ሲወሰን ቤተክህነት ደግሞ በግዕዙ ለተጻፉ ቅዱሳት መጻሕፍት ባለ አደራ በመሆኗና መጻሕፍቱ የተጻፉበትን ፊደልም እንደ ቅዱስነገር በመቁጠር እንዳለ የማስተማሩንና የማስተላለፉን ኅላፊነት ልትወስድ ችላለች። ቤተመንግሥቱም ይህን ሲደግፍ በመኖሩ አማርኛው ፊደሉን ሲወስድም ሆነ ከዚያ በኋላ በፊደሉ ላይ ምንም ዓይነት ማሻሻያ ሳይደርግ ለብዙ ጊዜ ቆይቷል። ከግዕዝ ከወሰዳቸው 26 ፊደሎች ሌላ ከኩሽ ቋንቋዎች መጡ ለሚባሉ ድምጾች ምልክት የሚሆኑ ተጨማሪ ፊደሎችም አስፈልገውት ነበር። ለእነዚህም ድምጾች ከግዕዙ ፊደላት አናት ላይ ምልክት በማድረግ የሚከተሉትን 7 ፊደሎች፣ ሸ ች ጨ ጀ ኘ ሽ ዠ (ከካዕብ እስከ ሳብእ ያሉትን ጨምሮ ፈጥሯል)።

ስለዚህ በአማርኛ ቋንቋ ውስጥ የሚገኙት የተናባቢ የንጥረ ድምፅ ብዛት 33 ሲሆን የአናባቢው ንጥረ ድምፅ ብዛት ደግሞ 7 ነው። የአማርኛ ቋንቋ ቀለማዊ የአጻጻፍ ሥርዓትን ስለሚከተል 33ቱ ተናባቢ ንጥረ ድምፆች እያንዳንዳቸው ከ7ቱ አናባቢ ንጥረ ድምፆች ጋር እየተቀናጁ ስለሚጻፉ በአጠቃላይ (33x7) = 231 ቀለሞች ወይም ፊደሎች ይኖሩታል ማለት ነው። በእነዚህ ፊደሎች መካከል ብዙ ልዩነት የለም። ልዩነቱ ያለው በግዕዙ ፊደሎች ወይም በመጀመሪያው ረድፍ ላይ ባሉት መካከል ነው። ይሁን እንጂ በእነዚህም ፊደሎች መካከል መጠነኛ መመሳሰል አለ። ስለሆነም እነዚህን ፊደሎች በተለያዩ ቡድን ወይም ክፍል በመመደብ በቀላሉ ለማስተማር ይቻላል። ለምሳሌ ባለ አንድ እግር ፊደሎች እንደ ተ፤ ቀ፤ ነ፤ ኘ፤ ጥ ባለ ሁለት እግር ፊደሎች እንደ በ፤ ከ፤ አ፤ ለ፤ ሰ፤ ሸ እና ባለ ሦስት እግር ፊደሎች እንደ ጠ፤ ጨ፤ ጀ፤ ሐ ወዘተ. በመከፋፈል በቀላሉ መማርም ሆነ ማስተማር ይቻላል። ስለሆነም የፊደሎቹ በቅርፅ መቀራረብ ወይም መመሳሰል ፊደሉን በቀላሉ ለማጥናት ያስችለዋል።

ከፍ ብሎ እንደተገለጸው ግዕዝ ፊደሉን ለሌሎች የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አውርሶ እርሱ ከንግግር ቋንቋነት ወጥቷል። ይህ በመሆኑም አሁን አማርኛና ትግርኛ እንዲሁም ሌሎች የኢትዮጵያ ቋንቋዎች የሚጠቀሙበት ፊደል የግዕዝ መሠረት ያለው የኢትዮጵያዊ ፊደል ነው። ይህ የፊደል ገበታ በእንግሊዝኛ Ethiopic Script በመባል ይታወቃል።

4. የኢትዮጵያው ፊደል ከሌሎች ፊደሎች ወይም የጽሕፈት ሥርዓት ጋር ሲነፃፀር

የኢትዮጵያን ፊደል ከሌሎች በተለይም ኢትዮጵያውስጥ ከሚሠራባቸው ፊደሎች ጋር ከማነፃፀራችን በፊት መሠረታዊ የፊደል መርሆዎችን በአጭሩ ለመዳሰስ እንሞከራለን።

- በመሠረቱ ፊደል ለእይታና ለዳሰሳ ግልጽና ቀላል መሆን አለበት። ይህም ማለት ፊደሉ ላይ የተለያዩ የሥነ-ልሳን ባሕርያትን ለማመልከት ሲባል ልዩ ልዩ ቅጥያዎች አለመጨመር ማለት ነው። ምክንያቱም ፊደል የንግግር ድምፅ ወኪል እንደመሆኑ መጠን የሚወክለውን የንግግር ድምፅ ዋና የሥነ-ልሳን ባሕርይ ብቻ እንዲያመለክት ማድረግ ማለት ነው። ስለሆነም ፊደሉ ንጥረ ድምፅን (phoneme) እንጂ ዝርዝር የድምፅ ባሕርያት (phonetic feature) የሚያሳይ መሆን የለበትም። ድምፃዊ (phonetic) አጻጻፍ አንድ ድምፅ ሲፈጠር በጀሮ የሚሰማውን ፎኒቲካዊ ባሕርያት በሙሉ ፊደሉ ላይ ያመለክታል። ይህ ደግሞ ፊደሉ ላይ የተለየ ምልክቶችን በመጫን ፊደሉን ግልጽነትና ቅለት እንዳይኖረው ያደርገዋል። ፊደል በመሠረቱ ለንባብ ፍንጭ ሰጪም ተደርጎ ስለሚቆጠር ልዩ ልዩ ምልክቶችን ፊደሉ ላይ መጨመር ከጥቅሙ ጉዳቱ ያመዘናል። በፊደሉ ላይ የተለያዩ ምልክቶችን ማድረግ ለመማር ማስተማር ከባድ ይሆናል።
- የፊደሉ ወይም የጽሕፈት ሥርዓቱ ብዙ ቦታ የማይፈጅ መሆን ይኖርበታል። በጽሕፈት ሥራ ላይ ብዙ ቦታ የሚይዝ የፊደል/ሥርዓት ወይም የአጻጻፍ/ሥርዓት ተመራጭነት አይኖረውም፤ ምክንያቱም በዚህ ዓይነቱ ፊደል የተጻፈ ሥራ ለማሳተም ብዙ ወጪን ስለሚጠይቅ ነው። ቦታ ብቻ ሳይሆን ውበትንም ማሳየት አለባቸው። ማለትም የሚሚረውን ሰው እይታ የሚማርኩና ለመማርም የሚያነሳሱ መሆን አለባቸው።
- ፊደሉ ከጽሕፈት ሥርዓቱ ጋር በአብዛኛው የሚጣጣም መሆን ይኖርበታል። በፊደል ገበታው ላይ ያሉት «ግራፊሞች» በፅሕፈት ሥርዓቱ ተገጣጥመው ሲነበቡ ብዙ ልዩነት ማሳየት አይኖርባቸውም። ማለትም «ግራፊሞቹ» በፊደል ገበታው ላይ ያላቸው አጠራር በጽሕፈት ውስጥ መለወጥ አይኖርበትም። ፊደሉና የጽሕፈት ሥርዓቱ መጣጣም አለባቸው ማለት ነው።

ቀደም ብሎ እንደተገለጸው የኢትዮጵያው ፊደል ቀለማዊ የጽሕፈት ሥርዓት አላቸው ከሚባሉት ቋንቋዎች መካከል አንዱ ነው። ይህ የጽሕፈት ሥርዓት አንጋፋና ብቸኛ አፍሪካዊ የሆነ የጽሕፈት ሥርዓት እንደሆነ ይነገራል። ይህ የጽሕፈት ሥርዓት አንዳንዴ Ethiopic syllabic «ኢቶፒክ ሲላቢክ» እየተባለም ይጠራል። ለዚህም ምክንያቱ ቀለማዊነቱ ከሌሎች ቋንቋዎች ለየት ያለ በመሆኑ ሳይሆን አይቀርም የሚል ግምት አለ። ቀደም ብሎ እንደተገለጸው በዚህ የጽሕፈት ሥርዓት ቀለማቱን በሚወክሉት ፊደላት መካከል ከግዕዝ ፊደላት በስተቀር እርስ በእርስ መመሳሰል ይታያል። ነገር ግን በሌሎች ቀለማዊ የጽሕፈት ሥርዓት በሚከተሉ ቋንቋዎች ቀለማቱን በሚወክሉት ፊደላት መካከል እንዲህ ዓይነቱ መመሳሰል አይታይም። ይልቁንም በአነዚህ ቋንቋዎች ፊደላቱ በመካከላቸው ፈጽሞ መመሳሰል የሚባል ነገር አይታይባቸውም። ለእነዚህ አይነቶቹ ቋንቋዎች ጥሩ ምሳሌ የሚሆነው የቼሮኪ ቋንቋ ነው። በቼሮኪ ቋንቋ 6 አናባቢ ንጥረ ድምፆችና 13 ተናባቢ ንጥረ ድምፆች እንዳሉት ከፊደል ገበታው መረዳት ይቻላል። ለአብነት ያህል የዚህቋንቋ ፊደል ገበታ ከዚህ በታች ቀርቧል።

Printed Cherokee syllabary

D a	R e	T i	ፊ o	ፎ u	i v
S ga ፊ ka	ፎ ge	ፎ gi	A go	J gu	E gv
ፆ ha	ፆ he	ፆ hi	ፆ ho	ፆ hu	ፆ hv
W la	ፆ le	ፆ li	ፆ lo	M lu	ፆ lv
ፆ ma	ፆ me	H mi	ፆ mo	ፆ mu	
ፆ na ፆ hna ፆ nah	ፆ ne	ፆ ni	Z no	ፆ nu	ፆ nv
I qua	ፆ que	ፆ qui	ፆ quo	ፆ quu	ፆ quv
ፆ sa ፆ s	ፆ se	ፆ si	ፆ so	ፆ su	ፆ sv
ፆ da ፆ ta	ፆ de ፆ te	ፆ di ፆ ti	V do	S du	ፆ dv
ፆ dla ፆ tla	L tle	C tli	ፆ tlo	ፆ tlu	P tlv
G tsa	V tse	H tsi	K tso	J tsu	ፆ tsv
ፆ wa	ፆ we	ፆ wi	ፆ wo	ፆ wu	ፆ ww
ፆ ya	ፆ ye	ፆ yi	ፆ yo	ፆ yu	ፆ yv

Source:- http://www.native-languages.org/ Cherokee_alphabet.htm

በቼሮኪ ቋንቋ ፊደል ገበታ ላይ እንደሚታየው ቀለማቱን በሚወክሉት ፊደላት መካከል አንዳችም መመሳሰል አይታይም። ቼሮኪ 13 ተናባቢ ንጥረ ድምጾችና 6 አናባቢ ድምጾች ብቻ ስላሉት በአጠቃላይ ሰባ ስምንት (13x6 = 78) ንጥረ ድምጾች አሉት። እነዚህ 78 ንጥረ ድምጾች የማይመሳሰሉ ስለሆነ ተማሪዎች እያንዳንዱን ፊደል በተናጠል በደንብ ለይቶና ሽምድዶ ማጥናት ይጠበቅበታል። ቀለማዊ አጻጻፍ ያላቸው ቋንቋዎች ሁሉ እንደ ቼሮኪ ቀለሞቻቸውን በሚወክሉት ፊደሎች መካከል ምንም መመሳሰል አይኖርም። የቼሮኪ አናባቢ ንጥረ ድምጾች፡ a = ኦ፤ e = ኤ፤ i = ኢ፤ o = ኦ፤ u = ኡ፤ v = ቫ ናቸው። እያንዳንዱ ተናባቢ ንጥረ ድምጽ ከእነዚህ ስድስት አናባቢ ንጥረ ድምጾች ጋር ሲቀናጁ ፍጹም የተለያዩ ምልክቶች ወይም ፊደሎች ይሆናሉ ማለት ነው። ይህን ለማረጋገጥ በገጽ 13 ላይ ያለውን የቼሮኪ ፊደል ገበታ በየረድፉ ያሉትን የአናባቢና የተናባቢ ቅንጅት መመልከት በቂ ነው።

4.1 የኢትዮጵያው ፊደል ከላቲኑ (እንግሊዘኛው) ፊደል ጋር ሲነፃፀር

4.1.1 የኢትዮጵያው ፊደል ጠንካራና ደካማ ጎኖች

ከዚህ ቀጥሎ ደግሞ የኢትዮጵያውን ፊደል የላቲኑን መሠረት ካለው ከእንግሊዘኛው ፊደልና የጽሕፈት ሥርዓት ጋር ለማነፃፀር ይሞከራል። በመጀመሪያ ደረጃ ሁለቱ የጽሕፈት ዓይነቶች ከአጻጻፍ ሥርዓታቸው አኳያ በተለያዩ ክፍሎች ማለትም የፊደል ዓይነቶች ሥር ከዚህ በላይ ባለው ክፍል ውስጥ አጠቃላይ የሆነ ባህሪያቸው በአጭሩ ተገልጿል። በዚህ ክፍል ግን በርዘር ባለ መልክ ከዚህ በታች ይቀርባል።

የኢትዮጵያው ፊደል ቀለማዊ በመሆኑ፤ አንድ አናባቢ ለብቻው ወይም አንድ አናባቢና ተናባቢ በመቀናጀት በአንድ ምልክት ወይም ፊደል የሚወክል ነው። አንድ አናባቢ ብቻውን ወይም አንድ አናባቢና አንድ ተናባቢ በቅንጅት አንድን ቀለም ይመሠርታሉ። ስለዚህም የኢትዮጵያው ፊደል ቀለማዊ በመባል ይታወቃል። በኢትዮጵያው ፊደል ገበታ የአናባቢና የተናባቢ ቅንጅት ከሆኑት ፊደሎች ተናባቢውን ከአናባቢው ነጥለን መጻፍ አንችልም። ይህም ማለት እያንዳንዱ ተናባቢ ከአናባቢው ጋር የማይነጣጠል ጥምረት አለው ማለት ነው። ይሁን እንጂ በኢትዮጵያው ፊደል ገበታ ገቱ የአናባቢ ንጥረ ድምፆች ራሳቸውን በቻሉ ፊደሎች ተወክለው በፊደል ገበታው ውስጥ ገብተዋል። እነርሱም ጸ፤ አ፤ ኢ፤ አ፤ ኤ፤ እ፤ እና ኦ ናቸው። የኢትዮጵያውን ፊደል ግምባር ቀደም ተጠቃሚ ከሆኑት ቋንቋዎች መካከል አማርኛ አንዱ ነው። ስለሆነም አማርኛን በማሳያነት በመውሰድ የኢትዮጵያውን ፊደል ድምጽ-ልሳናዊ ባህሪውን እንደሚከተለው እንመረምራለን።

- አንድ ሰው የአማርኛውን ፊደል ገበታ ከሁ-ፖ ከቆጠረ ወይም ከለየ፤ በዚህ ፊደል መጻፍና ማንብብ አይቻልም። ምክንያቱም በፊደል ገበታው ላይ ያሉት ፊደሎች፤ ተገባጥመው ሲጻፉ ገበታው ላይ ያለው መጠሪያቸው ስለማይለወጥ ያለምንም ችግር ጽሑፉን ማንብብ ይችላል። ይህ የጽሕፈት ሥርዓት እንደ ሰማነው የምንጽፍበትና እንደ ተጻፈው የምናነብበት ሥርዓት ነው። ይህ ደግሞ የፊደሉ ጠንካራ ጎን ነው።
- በዚህ ፊደል ገበታ ላይ ከግዕዝ ፊደላት (በመጀመሪያው ረድፍ ላይ ካሉት) በስተቀር በሌሎቹ ማለትም ከካዕብ እስከ ሳብእ ያሉት ፊደላት አብዛኛዎቹ በቅርጻቸው ተመሳሳይ በመሆናቸው ፊደላቱን ለመማርም ሆነ ለማስተማር በጣም ቀላል ነው። ጥቂቶቹ ፊደሎች ግን ትንሽ የመለያየት ባሕርይ ይታይባቸዋል። ለምሳሌ ፉ፤ ሉ፤ ባ፤ ያ፤ ሞ፤ ሐ፤ ወዘተ የመሳሰሉት ትንሽ ለየት የማለት ነገር አላቸው። በግዕዙ ተርታ የሚገኙት ፊደላት በቅርጽ ስለሚለያዩ በተለየ ትኩረት መጠናት አለባቸው። ይሁን እንጂ እነሱንም ቢሆኑ በቅርጽ የሚቀራረቡትን በአንድ ላይ በማድረግ በተሻለ ፍጥነት ማጥናት ወይም መማር ይቻላል። ለምሳሌ ባለ ሁለት እግር የሆኑትንና በቅርጽ የሚቀራረቡትን በአንድ ላይ በማድረግ በቀላል ዘዴ ማስተማር ይቻላል። ይኸውም ለምሳሌ፡- በ፤ ሰ፤ ሸ፤ ከ፤ ኸ፤ አ እና ለን በአንድ ቡድን እና ባለ አንድ እግር የሆኑት ለምሳሌ፡- ተ፤ ቀ፤ ነ፤ ቸ፤ ኘ እና ጥ ወዘተ በሌላ ቡድን እያደረጉ በቀላሉ መማርም ሆነ ማስተማር ይቻላል።

- ፊደላቱን የቆጠሩ ወይም በሚገባ የለዩ ሰዎች በየመንገዱ የተጻፉ ልዩ ልዩ ማስታወቂያዎችና የንግድ ቤት ስሞችና ሌሎች ጽሑፍችን በቀላሉና ያለምንም ችግር ማንበብ ስለሚችሉ፤ ለማንበብ ከፍተኛ ተነሣሽነት ያሳያሉ፤ በተለይም ሕጻናት ልዩ ፍላጎት ነው የሚያሳዩት። ይህም ማለት ፊደሉ በጣም በከፍተኛ ደረጃ ለመማር አመቺነት (maximum learnability) አለው ማለት ይቻላል። ይህም ሌላው የፊደሉ ጠንካራ ጎን ነው።
- የኢትዮጵያው ፊደል ገበታ ችግር የትርፍ ፊደላት ጉዳይ ነው። ይህም ማለት አንድ የንግግር ድምጽ ከአንድ በላይ በሆኑ ምልክቶች ወይም ፊደሎች ይወከላል ማለት ነው። ፡ ይህ ችግር እንግሊዘኛ «over differentiation» በመባል ይታወቃል። ለምሳሌ ሀ፤ ጎ፤ ሐ፤ ሃ፤ ሓ፤ ኃ፤ ካ፤ ጸ፤ ፀ፤ እ፤ እና ዐ ትርፍ ፊደላት በመኖራቸው፤ ይህም እንደ ደካማ ጎን ሊወሰድ ይችላል።
- በዚህ የተነሣና ቀለማዊ የጻጻፍ ሥርዓት በመከተሉ፤ የኢትዮጵያው የጽሕፈት ሥርዓት ከእንግሊዘኛ የጽሕፈት ሥርዓት በቁጥር የበዙ ፊደሎችን ይዞ እናገኘዋለን። ይህም እንደ ደካማ ጎን ሊወሰድ ይችላል።

4.1.2 የእንግሊዘኛው ፊደል (የላቲን) ጠንካራና ደካማ ጎኖች

የእንግሊዘኛው የአጻጻፍ ሥርዓት ድምጻዊ ወይም አልፏቤቲክ በመባል ይታወቃል። ይህም ማለት እያንዳንዱ ንጥረ ድምጽ በአንድ ምልክት ወይም ፊደል ይወከላል ማለት ነው። ይሁን እንጂ የእንግሊዘኛ ፊደል ገበታ አልፏቤቲክ አይደለም። ስለሆነም ከኤ እስከ ዜ ድረስ የቆጠረ ወይም ፊደሉን የለየ ሰው በዚህ ፊደል የተጻፈን ጽሑፍ በሚገባ ያነባል ማለት አይቻልም። ይህም የሆነበት ምክንያት ፊደላቱ በጽሑፍ መልክ ተገጣጥመው ሲጻፉ ፊደል ገበታው ላይ ያላቸውን ስያሜ በአብዛኛው ስለማይጠብቁ ነው። ለዚህም ማሰሪያው የእንግሊዘኛው መዝገበ ቃላት ነው። ፡ ይህም ማለት እንግሊዘኛው መዝገበ ቃላት ውስጥ እያንዳንዱ ዋና ቃል ከጎኑ አነባበቡ በአይፒኤ ተጽፎ ይገኛል። ይህ የሚያመለክተው ቃሉ እንደተጻፈው መነብብ አለመቻሉን ነው። በተቃራኒው ደግሞ የአማርኛው መዝገበ ቃላት ውስጥ የተጻፉት ዋና ዋና ቃላት ምንም ዓይነት አነባበቻቸውን የሚያመለክት ጽሑፍ የለም። ይህም ማለት የፊደል ገበታውና የጽሕፈት ሥርዓቱ የሚጣጣሙ ስለሆኑ እንደተጻፈው ማንበብ ይቻላል ማለት ነው። በዚህ ረገድ የኢንግሊዘኛው ፊደል ገበታ ደካማ ጎን እንዳለው መረዳት ይቻላል።

ከዚህ ቀጥሎ ደግሞ የላቲን መሠረት ያለውን የእንግሊዘኛውን የፊደል ገበታ ጠንካራና ደካማ ጎንን በዝርዝር እንደሚከተለው ይቀርባል።

- ከዚህ በላይ ከፍ ብሎ እንደተገለጸው የእንግሊዘኛው ፊደል ገበታና የጽሕፈት ሥርዓቱ የሚጣጣሙ በመሆናቸው ብዙውን ጊዜ እንግሊዘኛን እንደተጻፈው ማንበብና እንደተሰማው መጻፍ አይቻልም። እንግሊዘኛ ጥሩ አንባቢ የሚባሉት ፊደሉ

ረድቷቸው የሚያነቡ ሳይሆን ብዙ በማንበባቸውና በልምድ በመታገዝ ነው። የእንግሊዝኛ የጽፈት ሥርዓት ይህ ዋናውና ትልቁ ችግር ነው።

➤ ልክ እንደ ኢትዮጵያው ፊደል የላቲንም ፊደል ትርፍ ፊደላት አሉት። እነሱም ለምሳሌ ‘f’ በሦስት ምልክቶች ወይም ፊደሎች ትጻፋለች **ph, gh, f**, ይህም «over differentiation. ይባላል። እንግሊዝኛ over differentiation ብቻ ሳይሆን under differentiationንም አለው። ይህም ማለት ከአንድ በላይ ለሆኑ የንግግር ድምጾች አንድ ፊደል ብቻ መስጠት ነው። ለምሳሌ፡- 1. ኤ(a) እንደ አ[a] ወይም ኤ[e]፤ 2. ኦይ (i) ደግሞ እንደ ኢ [i] ወይም ኦይ[ai] ሊነበቡ ይችላሉ ወዘተ። እንግዲህ ይህም ሌላው ደካማ ጎን ነው።

➤ በፊደል ገበታው ላይ ያሉት የፊደል ብዛት 26 ሲሆን ካፒታል ፊደል ከሚባሉት ጋር 52 ይሆናሉ። በተጨማሪም ከቅጥልጥል የእጅ ጽሕፈት ፊደላት ጋር 78 ፊደሎች ይሆናሉ ማለት ነው። በዚህ ላይ ያልተወከሉት ንጥረ ድምጾች ስናክልበት ቁጥሩን ትንሽ ከፍ ያደርገዋል። ይህ ቁጥር ከኢትዮጵያው ፊደል ቁጥር አንፃር ሲታይ ዝቅተኛ ነው። ስለሆነም በዚህ ረገድ የሚታየው የፊደል ማነስ ለእንግሊዝኛው ፊደል ገበታ እንደ ጠንካራ ጎን ሊቆጠርለት ይችላል።

➤ በፊደል ገበታው ውስጥ ያልተወከሉ ወይም ፊደል የሌላቸው የተናባቢ ንጥረ ድምጾች እንዳሉ ይታወቃል። ነገር ግን እነዚህ ንጥረ ድምጾች በጽሕፈት ሥርዓቱ ውስጥ በሌሎች ፊደሎች ላይ በተጨማሪነት ወይም በዲያግራፍ ይወከላሉ። ለምሳሌ እንግሊዝኛ 3(ገ) እና ፬ የሚባሉ የተናባቢ ንጥረ ድምጾች በፊደል ገበታው አልተወከሉም ወይም ፊደል የላቸውም። ነገር ግን እነሱን የሚወክል ፊደል ወይም ዲያግራፍ በጽሕፈት ሥርዓቱ ውስጥ ይታያል። ለምሳሌ /s/ የምትባለው ፊደል በጽሕፈት ሥርዓቱ ውስጥ ከራሷ ድምጽ በተጨማሪ /ʒ/ (ገ)ን እንድትወክል ሆነናል፡ ስለሆነም /ʒ/ (ገ)ን vision, pleasure, measure ወዘተ በመሳሰሉ ቃላት ውስጥ በ/s/ ተወክሎ እናገኘዋለን። ይህም ሌላው ደካማ ጎን ነው ማለት ይቻላል።

በሌላ በኩል /ŋ/ በዲያግራፍ ወይም በሁለት ተናባቢ ፊደሎች /ng/ ተወክሏል። ለምሳሌ sing በሚለው ቃል ውስጥ እናገኘዋለን። እንደ /th/ ያሉ ዲያግራፎች ደግሞ ከአንድ በላይ ንበት ያላቸው ናቸው። እነርሱም በጽሕፈት ሥርዓት ውስጥ /ð/ እና /θ/ በሚል ንበት አናገኘዋለን። ለምሳሌ የthin ንበት /θɪn/ ሲሆን የthen ንበት ደግሞ /ðɛn/ ይህም ማለት thin ውስጥ ያለው /th/ እና then ውስጥ ያለው /th/ ንበታቸው /θ/ እና /ð/ ነው እንደ ቅደም ተከተላቸው። ይህም በሚሆንበት ጊዜ ማለትም የth ንበትን ለመወሰን መዝገብ ቃላት መጠቀም የግድ ይላል። እንግሊዝኛ

ቋንቋ ውስጥ ይህን የመሳሰሉ በርካታ የንበት ችግሮች ይስተዋላሉ። ይህን አባባል ለማጠናከር አንድ ምሳሌ እንውሰድ፤ set /set/n number of things of the same kind... እና sew /səʊ/vt. work with a needle and thread...set እና sew በሚሉት ቃላት ውስጥ አንድ ዓይነት አናባቢ ድምጽ /e/ን እናያለን ንበታቸው ግን የተለያዩ መሆኑን ከተሰጠው ምሳሌ መገንዘብ ይቻላል። ለዚህም ነው እንግሊዘኛ እንደጻፉት የማይነበበውና፤ እንደሰሙትም የማይጻፈው። ስለሆነም እንግሊዘኛን ለመማርም ሆነ ለማስተማር እጅግ ከባድ የሚያደርገው አንዱና ዋናው ምክንያት ይህ ነው ማለት ይቻላል።

➤ በፊደል ገበታው ላይ ያልተወከሉ የአናባቢ ድምጾችም አሉ። ሁላችንም እንደተማርነው የእንግሊዘኛው ቋንቋ ፊደል ገበታ አምስት አናባቢ ንጥረ ድምጾች ብቻ አሉት። ነገር ግን የእንግሊዘኛ ቋንቋ አምስት አናባቢ ንጥረ ድምጾች ብቻ ሳይሆን አስራ ሦስት አናባቢ ንጥረድምጾች ነው ያሉት። ካልተወከሉት የአናባቢ ንጥረ ድምጾች መካከል /æ, ɔ, ə, ʌ⁸/ጥቂቶቹ ናቸው። እነዚህና ሌሎችም አናባቢ ድምጾች ባለመወከላቸው የንበት ችግር ማስከተል ብቻ ሳይሆን ያልተፈለገ ወይም ያልታሰበ የትርጉም ለወጥን ያመጣሉ። ለምሳሌ እንግሊዘኛ አፍ መፍቻቸው ያልሆነ ብዙ ሰዎች /heart/ የሚለውን ቃል ሲያነቡት የ/hurt/ን ንበት በመስጠት ነው። በሌላ አነጋገር ሁለቱንም ቃላት የሚያነቡት በተመሳሳይ ንበት ነው። ይህ ዓይነቱ ችግር የሚመነጨው በቋንቋ ውስጥ ያሉት አስራ ሦስቱም አናባቢ ንጥረ ድምጾች በፊደል ገበታው ላይ በትክክል ተወክለው በአግባቡ ትምህርት ባለመስጠቱ ነው። እነዚህ እና ሌሎችም በፊደል ገበታው ላይ ያልተካተቱ ንጥረ ድምጾች እንግሊዘኛ ቃላትና አረፍተ ነገር ንበት ላይ ትልቅና ፈታኝ ችግር ሆኖ እናገኘዋለን።

➤ የእንግሊዘኛ ፊደል የንጥረ ድምጻዊ ወይም የ(Alphabetic writing) አጻጻፍን እንደሚከተል ተደጋግሞ ተገልጿል። የዚህ ዓይነቱ የአጻጻፍ ሥርዓት አናባቢና ተናባቢን በተናጠል የሚወክል ነው። ተናባቢ ንጥረ ድምጾች በተለይም እግድ ተናባቢዎች እንደ p, b, t, d, k, g ያሉት ያለ አናባቢ ሊባሉ ወይም ሊደመጡ አይችሉም። ስለሆነም በ«ፎኔቲካዊ ገለጻ» (phonetic description) ብቻ ነው የሚገለጹት። ይህም ማለት የአንድን ቋንቋ ሥነ-ድምጽ ልሳን (phonology) በምናጠናበት ጊዜ የምንጠቀምበት ዘዴ ነው።

ነገር ግን እነዚህ ተናባቢ ንጥረ ድምጾች እንግሊዘኛ ፊደል ገበታ ላይ ከተለያዩ አናባቢዎች ጋር በማቀናጀት ይጠራሉ። አጠራራቸውም፡ p = /pi/, b = /bi/, t = /ti/, d = /di/, k = /ke/, g = /dʒi/, ወዘተ እየተባሉ ነው። እዚህ ላይ እንደምንመለከተው እያንዳንዱ ተናባቢ ከተለያዩ አናባቢዎች ጋር እየተቀናጀ ነው የሚጠራው። ሆኖም ግን ፊደል ገበታው ላይ p, b, t, d, k, g በሚሉ ነጠላ ፊደላት ተወክለው ይታያሉ። በሌላ አገላለጽ እነዚህ ነጠላ ፊደሎች እያንዳቸው የወከሉት አንድ

⁸ እነዚህ እና thን የወከሉት ፊደሎች፩ እና ፀ ወዘተ. የIPA ፊደሎች ሲሆኑ በእንግሊዘኛው መዝገበ ቃላት የዋና ቃላቱን ንበት ማሳያ ናቸው።

ተናባቢ ንጥረ ድምጽንና አንድ አናባቢ ንጥረ ድምጽን ስለሆነ ቀለምን እንጂ ነጠላ ድምጽን አያመለክቱም። ከዚህ አኳያ ስንመለከተው የእንግሊዘኛው ፊደል ገበታ የቀለማዊ አጻጻፍ ባህሪ ይታይበታል። ታዲያ ይህን ዓይነቱን የፊደል ሥርዓት ቀለማዊ ወይስ ፊደላዊ? በዚህ አጠራራቸው በፊደላዊ ጽሕፈት ሥርዓት ውስጥ ተገጣጥመው ሲጻፉ ለንባብ ግርታን ይፈጥራሉ። ይህም ሌላው የጽሕፈት ሥርዓቱ ደካማ ጎን ነው።

➤ ከዚህ በላይ እንዳየነው ከሆነ የእንግሊዘኛው ፊደል ቀለማዊ ይዘት ያለው ሲሆን የጽሕፈት ስርዓቱ ግን ፊደላዊ (አልፋቤቲ) ነው። ይህን ማለት በጽሕፈት ጊዜ ተናባቢና አናባቢ በተናጠል በመጻፍ የሚጠቀም በመሆኑ የጽሕፈት ሥርዓቱ ፊደላዊ (አልፋቤቲ) ነው። ከዚህ የምንረዳው የፊደል ገበታው ቀለማዊ ሲሆን የጽሕፈት ሥርዓቱ ግን ፊደላዊ (አልፋቤቲ) ነው። ስለዚህ የፊደል ገበታውና የጽሕፈት ሥርዓቱ የሚገጥም ባለመሆኑ ለመማርም ሆነ ለማስተማር እጅግ ፈታኝ አድርጎታል። ይህም ሌላው ወገኛ ደካማ ጎኑ ነው።

5. ማጠቃለያና የውሳኔ ሐሳብ

5.1 ማጠቃለያ

በዚህ አጭር ጥናታዊ ጽሑፍ ውስጥ ስለ ፊደልና ሥርዓተ ጽሕፈት አጠቃላይ የሆነ ዳሰሳ ቀርቧል። እስከ አሁን ድረስ ጽሕፈትና የጽሕፈት ሥርዓት በትክክል መቼ እንደ ተጀመረና ማን እንደ ጀመረው አሳማኝ መረጃ ባይገኝም፤ በጥንት ዘመን በተለያዩ ዋሻዎች ውስጥ ተስለው የሚገኙ ሥዕሎች ለጽሕፈትና ለፊደል መገኛ እንደሆኑ ይታመናል። በዚህ ጽሑፍም ውስጥ ከሥዕላዊ አጻጻፍ እስከ ዘመናዊው ፊደላዊ ወይም ንጥረ ድምፃዊው አጻጻፍ የታዩትን የጽሕፈት ዓይነቶች የእድገት ሂደታቸውንና ያላቸውን ጠንካራና ደካማ ጎን ለማቀረብ ተሞክሯል።

የዛሬዎቹ የጽሕፈት ሥርዓቶችና ፊደሎች የተገኙት ያለምን መነሻ በድንገት አሁን ባለንበት ዘመን የተገኙ ሳይሆን፤ ከጥንት ጀምሮ ከአንዱ የጽሕፈት ሥርዓት ወደ ሌላ እያደገና እየተለወጡ የመጡ እንደሆነ ይታወቃል። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ለማየት እንደተሞከረው የጽሕፈት ሥርዓት አምስት የእድገት ደረጃዎችን አስቆጥሯል። እነዚህም የእድገት ደረጃዎች አንደኛ ሥዕላዊ፤ ሁለተኛ ሐሳባዊ፤ ሦስተኛ ቃላዊ፤ አራተኛ ቀለማዊና አምስተኛ ፊደላዊ ወይም ንጥረ ድምጻዊ ናቸው።

የመጀመሪያ ሁለቱ ቅድመ ጽሕፈት ሥርዓት በመባል ይታወቃሉ። ምክንያቱም እንደ ዘመናዊዎቹ የጽሕፈት ሥርዓቶች ምልክቶቹ ወይም ሥዕሎቹ ሥርዓት ባለው መልኩ ተገጣጥመው የሚጻፉ ባለመሆናቸው ነው። ከዘመናዊዎቹ የጽሕፈት ሥርዓቶች በተቃራኒው በእነዚህ ሥርዓት ውስጥ ያሉት ምልክቶች ወይም ሥዕሎች ከሚወክሉት ነገር ጋር ቀጥታ የሆነ ግንኙነት አላቸው። ምክንያቱም ምልክቶቹ ወይም ሥዕሎቹ የገሀዱ ዓለም ወይም የቆሙለት ነገር ነጸብራቆች ናቸው። ይህም ማለት ለምሳሌ ውሻ ለማለት የውሻ ሥዕልን በመሣል ማመልከት ነው። እነዚህ ምልክቶች ከቋንቋ ነጻ በመሆናቸው ሁሉም ሰው በተመሳሳይ መንገድ ይረዳቸዋል።

የሥዕላዊውም ሆነ የሐሳባዊ ምልክቶች ወይም ሥዕሎች ዛሬም ድረስ በተወሰነ ደረጃ አገልግሎት እየሰጡ ይገኛሉ። ለምሳሌ በዓለም አቀፍ የመንገድ ላይ ምልክቶች አገልግሎት እየሰጡ ያሉት «ፒክቶግራሞች» ናቸው። እነዚህ «ፒክቶግራሞች» በሁሉም የዓለም ክፍል በአንድ ዓይነት መንገድና ትርጉምና አገልግሎት በመስጠት የዓለም ማኅበረሰብን በሙሉ ያግባባሉ።

በተመሳሳይ መንገድ የሐሳባዊ አጻጻፍ ምልክቶችም «ኢዲዮግራሞች» በዓለም አቀፍ ደረጃ አገልግሎት በመስጠት ላይ ይገኛሉ። ለምሳሌ የሚከተሉት «ኢዲዮግራሞች» አንድ ዓይነት ትርጉም በመስጠት የዓለም ማኅበረሰብን በሙሉ ያግባባሉ። ከእነዚህም መካከል ጥቂቶቹን ለመጥቀስ ያህል፤ + መደመር - መቀነስ < ያንሳል > ይበለጣል = እኩል ይሆናል © የቅጂ ሙብትና © የተመዘገበ የንግድ ምልክት የሚሉ ትርጉሞችን በመያዝ ሁሉንም የዓለም ማኅበረሰብ ያግባባሉ። ይህም የሆነበት ምክንያት እነዚህ «ኢዲዮግራሞች» ከቋንቋ ነጻ በመሆናቸው ነው።

ዘመናዊ ወይም እውነተኛ የጽሕፈት ሥርዓት የሚባሉት በአሁኑ ወቅት እየተሠራባቸው ያሉት፤ ቃላት፤ ቀለሞችና ፊደላዊ ወይም ንጥረ ድምጻዊ የአጻጻፍ ሥርዓቶች ናቸው። ቃላዊ የአጻጻፍ ሥርዓት የሚባለው አንድን ቃል በአንድ ምልክት የሚወክለው የጽሕፈት ሥርዓት ነው። ይህ የጽሕፈት ሥርዓት በአንድ ቋንቋ ውስጥ ያሉትን እያንዳንዱን ቃል በአንድ ምልክት ወይም «ግራፊም» የሚወክል ነው። ይህም በመሆኑ በዚህ የጽሕፈት ሥርዓት ለመጠቀም በሺህ የሚቆጠሩ ምልክቶችን ማጥናት ግድ ይላል። ይህ ዓይነቱን የጽሕፈት ሥርዓት ደግሞ ለመማርም ሆነ ለማስተማር እጅግ አስቸጋሪ ነው።

ከዚህ ቀጥሎ የተገኘው የጽሕፈት ሥርዓት ቀለማዊ በመባል ይታወቃል። በዚህ የጽሕፈት ሥርዓት አንድ ቀለም በአንድ ምልክት ይወከላል። ቀለም ማለት አንድ አናባቢ ንጥረ ድምጽ ብቻውን ወይም አንድ ተናባቢና አንድ አናባቢ ድምጽ በመቀናጀት የሚፈጥሩት የንግግር ድምጽ አነስተኛው አሐድ ነው። በዚህ ዓይነቱ የጽሕፈት ሥርዓት የፊደሉ ቁጥር የሚወሰነው በቋንቋው ውስጥ ባሉት የአናባቢና የተናባቢ ንጥረ ድምጾች ብዛት ነው። ለምሳሌ በአንድ ቋንቋ ውስጥ 30 ተናባቢ ንጥረ ድምጾችና 7 አናባቢ ንጥረ ድምጾች ቢኖሩ፤ የዚህ ቋንቋ ፊደል ብዛት (30 x 7 = 210) ሁለት መቶ አሥር ይሆናል ማለት ነው።

ቀለማዊ የጽሕፈት ሥርዓት ምንም እንኳን ፊደሉ በዛ ቢባልም፤ ይህን የፊደል ገበታ በሚገባ ያጠና ሰው የማንበብና የመጻፍ የጎላ ችግር አያጋጥመውም። ለዚህም ምክንያቱ የፊደል ገበታውና የጽሕፈት ሥርዓቱ በሚገባ የሚጣጣሙ በመሆናቸው ነው።

ቀደም ብሎ እንደተጠቀሰውና እንደሚታወቀው የኢትዮጵያው ፊደል ቀለማዊ ነው። ምንም እንኳን ቀለማዊ ቢሆንም እንደ ሌሎቹ የቀለማዊ ቋንቋዎች ለመማር ማስተማር ብዙ አስቸጋሪ አይደለም። ለዚህም ምክንያቱ በፊደላቱ መካከል ሥርዓት ያለው መመሳሰል በመኖሩ ነው። ስለሆነም ፊደላቱን ባላቸው የቅርጽ መመሳሰል በተለየቱ ቡድኖች ከፋፍሎ በቀላሉ ማስተማር ይቻላል። ለምሳሌ ባለ ሁለት እግር የሚባሉትን እንደ በ፤ ሰ፤ ሸ፤ ከ፤ እና አ ወዘተ ያሉትን ከገቱ አናባቢዎቻቸው ጋር አንድ ቡድን በማድረግ ማስተማር ይቻላል። ባለ አንድ እግርችንም ለምሳሌ

ተ፤ ቸ፤ ቀ፤ የ ወዘተ እንዲሁ በሌላ ቡድን ከገቱ አናባቢዎቻቸው ጋር እያደረጉ ማስተማር ይቻላል።

በሌላ በኩል የእንግሊዝኛውን ፊደል ገበታ የላቲን መሠረት ያለው ፊደላዊ ወይም ንጥረ ድምጻዊ (Alphabetic) እንደሆነ ይነገራል። ነገር ግን በፊደል ገበታው ላይ የምናያቸው ፊደሎች ከሲያሚያቸው ወይም ከአጠራራቸው አኳያ ሲታዩ፤ ቀለማዊ እንጂ ንጥረ ድምጻዊ አይደሉም። እያንዳንዱ ተናባቢ ንጥረ ድምጽ ሲጠራ፤ ተናባቢና አናባቢ ድምጾችን ልክ እንደ ቀለማዊ ፊደሎች በውስጡ በመያዝ ነው። ይኸውም፤ አጠራራቸውም፡ p = /pi/, b = /bi/, t = /ti/, k = /ke./, ወዘተ እየተባለ ነው። በጽሕፈት ሥርዓቱ ውስጥ ግን ልክ እንደ ንጥረ ድምጻዊ አጻጻፍ በፊደል ገበታው ላይ ቀለምን ወክለው የነበሩት ፊደሎች እንደ ነጠላ ተናባቢ በመሆን እራሳቸውን ከቻሉ አናባቢዎች ጋር በመጻፋቸው የንጥረ ድምጽ አጻጻፍ ሥርዓትን ያንጸባርቃሉ። በዚህም ምክንያት የጽሕፈት ሥርዓቱና ፊደሉ ባለመጣጣማቸው እንግሊዝኛን ማንበብና መጻፍ በጠም አስቸጋሪ ነው። ይህም የእንግሊዝኛ ቋንቋ ፊደል የጎላ ደካማ ጎኑ ነው።

እንግሊዝኛ ፊደል ገበታና በጽሕፈት ሥርዓቱ መካከል ያለው ልዩነትና ለመማር ማስተማር ያለውን አስቸጋሪነት በጥቂቱ ለማሳየት ያህል ተሞክረ እንጂ ከዚህም በላይ ችግሮቹን መዘርዘር ይቻላል።

5.2 የውሳኔ ሐሳብ

በዚህ አጭር ጥናታዊ ጽሑፍ በቀረበው የጽሕፈት ሥርዓት ዳሰሳ መሠረት ቀለማዊ የአጻጻፍ ሥርዓትን የሚከተሉ ቋንቋዎች በፊደሎቻቸውና በጽሕፈት ስርዓቶቻቸው መካከል መጣጣም ስላላቸው፤ ለመማርም ሆነ ለማስተማር ቀላል መሆናቸው ታይቷል። በመሆኑም በዓለም ላይ እስከ አሁን ከታዩት የፊደልና የጽሕፈት ሥርዓቶች የተሻለውና ዘመናዊው የአጻጻፍ ሥርዓት ቀለማዊው ሥርዓት ነው ማለት ይቻላል።

በዚህ ጥናት ግኝት መሠረት ፊደልና የጽሕፈት ሥርዓት እድገት ቀለማዊ የአጻጻፍ ሥርዓት ላይ ማቆም አለበት። ምክንያቱም ይህ የአጻጻፍ ሥርዓት በመርሕ ደረጃ የትኛውንም ቋንቋ በቀላሉና በተገቢው መንገድ ለጽሕፈት የሚያበቃ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ የንጥረ ድምጻዊ አጻጻፍ

(Alphabetic) የሚባለው በትክክል የሚሰራው ለአይ.ፒ.ኤው ፊደል ገበታ ነው። ይህ የፊደል ገበታ የማንም ቋንቋ የግል ፊደል አይደለም። በመሠረቱ የአይ.ፒ.ኤው ፊደል ገበታ የሚያገለግለው የዓለምን ቋንቋዎች የንግግር ድምጽ ሳይንሳዊ በሆነ መንገድ ለማጥኛ ነው። በመሆኑም የአይ.ፒ.ኤው ፊደል ገበታ የተለየ ቋንቋዎች ሥነ-ድምጽ ልሳን ማጥኛ መሣሪያ እንጂ የአንድ የተወሰነ ቋንቋ ፊደል ገበታ አይደለም።

የኢትዮጵያው ፊደል ገበታ በአጠቃላይ መልኩ ሲታይ በርካታ ጠንካራ ጎኖች ስላሉት፤ የዚህን ታሪካዊ ፊደላችንን በአግባቡ በመጠበቅና ለሌሎቹም የኢትዮጵያ ቋንቋዎች መጠቀሚያ እንዲሆን

አስፈላጊውን የሥነ-ድምጻ ልሳን ጥናት በየቋንቋዎቹ ላይ በማካሄድ የኢትዮጵያ ፊደል መሠረት ያለው ፊደል በመቅረጽ ቋንቋዎቻችንን የጽሑፍ ቋንቋ ማድረግ ይጠበቅብናል።

የኢትዮጵያ ቋንቋዎች የሚጋሯቸው በርካታ የሥነ-ድምጽና (Phonological features) የሰዋሰው (Grammatical features) ባህሪያተ እንዳሏቸው ቻርለስ ፈርግሰን “The Ethiopian Language Area” በሚል ርዕስ ቤንደር ኤዲት ባደረገው “Language in Ethiopia” 1976. መጽሐፍ ውስጥ በዝርዝር አቀርቦታል። በዚህም መሠረት የኢትዮጵያ ቋንቋዎች በስምንት የሥነ-ድምጽና (Phonological features) በአስራ ስምንት የሰዋሰው (Grammatical features) ባህሪያተ እንደሚመሳሰሉ በቂ ምሳሌዎችን ከየቋንቋዎቹ በመውሰድ በሰፊው አብራርቷል። ይህ ባህሪያቸው ደግሞ የኢትዮጵያውን ፊደል ገበታ በጋራ ለመጠቀም በከፍተኛ ደረጃ አመቺና ጠቃሚ ያደርገዋል። የኢትዮጵያው ፊደል ለኢትዮጵያ ቋንቋዎች ያለውን ጠቀሜታና አንዱ የሌላውን ቋንቋ በመማር የጋራ እሴት ለመፍጠር እንደሚያስችል ሙሉጌታ ሰዩም (2007) እንደሚከተለው አብራርተውታል።

የኢትዮጵያ ቋንቋዎች የኢትዮጵያን ፊደል መሠረት አድርገው የራሳቸውን ፊደል ገበታ ቀርጸው መጠቀም ቢችሉ፤ የኢትዮጵያን ፊደል በኢትዮጵያዊነታቸው የጋራ እሴታቸው ያደርጉታል። ይህ ደግሞ አንዱ የሌላውን ቋንቋ በቀላሉና በአጭር ጊዜ ለመማር ያስችላል። የሌላውን ለመማር ከራሱ ቋንቋ ውጪ ያሉትን ፊደሎች ብቻ ነው ማጥናት የሚጠበቅበት። (ሙሉጌታ 2007:25)

ስለሆነም የኢትዮጵያን ፊደል ገበታ መጠቀም አንዱ የሌላውን ቋንቋ በቀላሉ ለመማር መቻሉ ብቻ ሳይሆን አንዱ የሌላውን እሴት፤ ወግና በአጠቃላይ የባህል ልውውጥ ለማድረግ አመቺ ይሆናል። የፊደል ጉዳይ በማንኛውም ማህበረሰብ ዘንድ ለእድገቱና ለልማቱ መቃናት ወሳኝ ሚና እንዳለው እውቅ ነው።

ማንኛውም ሕብረተሰብ የፈለገውን ፊደል መምረጥና በመረጠው ፊደል መጠቀም መብቱ እንደሆነ ለማንም ግልጽ ነው። ይሁን እንጂ የተመረጠው ፊደል ብዙ ከተሰራበትና ማህበረሰቡ የራሱ አድርጎ ሲጠቀምበት ከቆየ በኋላ በፊደሉ አጠቃቀም ሆነ በፊደሉ ላይ የጎላ ችግር እንኳን ቢገኝ ለማሻሻልም ሆነ ለመለወጥ ከብዙ ነገር አኳያ በጣም አስቸጋሪ አንደሆነ ይታወቃል።

እስከ አሁን ድረስ የጽሕፈት ሥርዓት ወይም ፊደል ለሌላቸው ቋንቋዎች ፊደል ሲቀረጽላቸው፤ አስፈላጊው የድምጽ ሥርዓታቸው በሚገባ ተጠንቶና ለድምጽ ሥርዓቱ በጣም የሚቀርበውን የፊደል ዓይነት በመምረጥና ለማህበረሰቡ ስለፊደሉ ተስማሚነት በቂ ግንዛቤ ማስጨበጫ ጉባኤ በማድረግ ማህበረሰቡ ትክክለኛውን የፊደል ምርጫ በራሱ ፍላጎት እንዲያደርግ የባለሙያዎች እገዛ ያስፈልጋል። ስለሆነም በፊደል ምርጫ ላይ ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግና ተገቢውን ፊደል ኃላፊነት በተሞላበት መንፈስ መምረጥ ተገቢ መሆኑ ለሁሉም ግልጽ ሊሆን ይገባል።

ማጣቀሻ ጽሑፎች

- Charles Ferguson 1976. "The Ethiopian Language Area." in Bender, et.al. *Language in Ethiopia*. (PP 63-76) London: Oxford University Press.
- Fromkin V. & Rodman R. 1993, *An Introduction to Language*, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Gelb, I. J. 1952. A study of writing. University of Chicago Press. P. 27.
- ሙሉጌታ ሰዩም 2007. የኢትዮጵያ ፊደል ለኢትዮጵያ ቋንቋዎች። ያልታተመ።
- ባዬ ይማምና ቲም '89 1989. «ፊደል እንደገና።» የኢትዮጵያ የቋንቋዎችና የሥነ-ጽሑፍ መጽሔት ቁጥር 7 (ገጽ 1-32) አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ። አዲስ አበባ
- ባዬ ይማም 1984. «ስርዓተ ጽሕፈት።» ወይም የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ መምህራን ማህበር መጽሔት። 3ኛ ሴሪ፣ ቅጽ 1 ቁጥር 1 (ገጽ 17-41). አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ። አዲስ አበባ
- አስረስ የኔሰው 1951. የካም መታሰቢያ የኢትዮጵያ ፊደል መሠረትነት መታወቂያ። አስመራ ኮከብ ጽባሕ ማተሚያ ቤት ዘማኅበረ ሐዋርያት ፍሬ ሃይማኖት።